

KATARZYNA KOSOWSKA

Instytut Rosji i Europy Wschodniej

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0003-1998-3812

katarzyna.1.kosowska@uj.edu.pl

Państwa postradzieckie wobec rosyjskiej emigracji 2022 roku – aspekt ekonomiczny

Przypadek Kazachstanu, Gruzji i Armenii

Post-Soviet states in the conditions of Russian emigration in 2022 – economic aspect

Cases of Kazakhstan, Georgia and Armenia

Słowa kluczowe:

migracja, sankcje, Rosja,
Kazachstan, Gruzja,
Armenia

Keywords:

migration, sanctions,
Russia, Kazakhstan,
Georgia, Armenia

Państwa postradzieckie wobec rosyjskiej emigracji 2022 roku – aspekt ekonomiczny. Przypadek Kazachstanu, Gruzji i Armenii

W 2022 r. Federację Rosyjską dotknęły dwie fale migracji. Pierwsza z nich nastąpiła po inwazji na Ukrainę 22 lutego i nałożeniu na Rosję sankcji, druga natomiast została wywołana ogłoszeniem częściowej mobilizacji we wrześniu tego samego roku. Spośród państw postradzieckich największa liczba migrantów rosyjskich napłynęła do Gruzji, Kazachstanu i Armenii. Niektórzy migrujący Rosjanie zamierzają pozostać w kraju przyjmującym dłuższy pobyt, dla innych jest to jedynie etap przejściowy przed dalszą emigracją. W artykule poddano analizie ekonomiczne aspekty rosyjskiej emigracji: przepływ ludzi, kapitału oraz biznesu na nowe rynki, ich wpływ na sektory bankowe oraz wskaźniki makroekonomiczne Gruzji, Kazachstanu i Armenii.

Post-Soviet states in the conditions of Russian emigration in 2022 – economic aspect: Cases of Kazakhstan, Georgia and Armenia

In 2022, the Russian Federation was affected by two waves of migration. The first one followed the launch of the Russian invasion of Ukraine on February 22 and the imposition of Western sanctions on Russia. The second wave of migration followed the declaration of partial mobilization in September of the same year. Among the post-Soviet countries, the largest number of Russian migrants left for Georgia, Kazakhstan and Armenia. Some migrating Russians intend to stay in the host country for longer, for others it is only a transitional stage before further emigration. This article analyzes the economic aspects of Russian emigration: the flow of people, capital and business to new markets, their impact on macroeconomic indicators and the banking sectors of Georgia, Kazakhstan and Armenia.

Wprowadzenie

Po upadku Związku Radzieckiego przestrzeń postsowiecka w większym lub mniejszym stopniu poddawana była transformacji gospodarczej od centralnego planowania do gospodarki wolnorynkowej¹. Procesom prywatyzacji towarzyszyły liczne zwolnienia pracowników w dotychczasowych przedsiębiorstwach państwowych. W tej sytuacji lata dziewięćdziesiąte XX w. charakteryzował wysoki poziom stopy bezrobocia na obszarze euroazjatyckim, który stał się katalizatorem wzrostu emigracji zarobkowej na tych terenach. Centrum migracji zarobkowej ludności Azji Centralnej i Kaukazu była Rosja oraz – w mniejszym stopniu – Kazachstan. Dla najuboższych państw regionu o małych gospodarkach i wysokim poziomie bezrobocia (Armenia, Kirgistan, Tadżykistan, Gruzja) przelewy finansowe od gospodarbeiterów przez ostatnie 30 lat stanowiły pokaźną część wpływów budżetowych, chroniąc obywateli przed wzrostem poziomu ubóstwa².

Agresja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. i jej konsekwencje w postaci zachodnich sankcji jak również ogłoszenie częściowej mobilizacji przez władze Rosji w tym samym roku sprawiły, że model emigracji zarobkowej okazał się bardziej złożonym. Z jednej strony pojawiły się obawy, czy pogrążona w kryzysie gospodarka rosyjska utrzyma dotychczasowe miejsca pracy dla migrantów zarobkowych. Ich redukcja groziłaby bowiem transferem kryzysu gospodarczego do państw, których gospodarki w dużym stopniu zależą od wpływów finansowych gospodarbeiterów. Z drugiej strony – wspomniane wydarzenia dały początek dwóm falom nowej rosyjskiej emigracji. Pierwsza z nich nastąpiła po rosyjskiej inwazji na Ukrainę 22 lutego, druga zaś wywołana została ogłoszeniem częściowej mobilizacji. Wśród najpopularniejszych miejsc emigracji Rosjan w 2022 r. znalazły się Kazachstan, Gruzja oraz Armenia.

W artykule poddano analizie ekonomiczne aspekty rosyjskiej emigracji – przepływ ludzi, kapitału oraz biznesu na nowe rynki, ich wpływ na wskaźniki makroekonomiczne, także na sektory bankowe Gruzji, Kazachstanu

- 1 Szerzej na ten temat: A. Aslund, *Jak budowano kapitalizm. Transformacja Europy Środkowej i Wschodniej, Rosji i Azji Środkowej*, przeł. M. Rusiński, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 2010.
- 2 M. Włodarczyk, *Problemy migracji zarobkowej w Azji Centralnej w ujęciu gospodarczym i społecznym*, „Wschodnioznawstwo” 2018, nr 12, s. 217–218.

i Armenii. Opracowując to zagadnienie, zastosowano metodologię *case study*. W analizie ekonomicznej do badania dokumentów użyto metody studium przypadku, która polega na wykorzystaniu informacji gromadzonych wcześniej na potrzeby polityki społeczno-gospodarczej oraz przez instytucje specjalizujące się w ich gromadzeniu i wytwarzaniu do celów naukowych – raporty, opracowania, analizy. Autorzy tych materiałów zwracali uwagę na wiarygodność zebranych dokumentów z naukowego punktu widzenia, również na aktualność i kompletność zawartych w nich danych³.

Definicja pojęcia „migracja”

Definicje pojęć „emigracja” oraz „imigracja” często umieszczane są pod wspólnym terminem „migracji”, który oznacza ruch jednostek lub grup przekraczających symboliczne lub polityczne granice do nowych obszarów zamieszkania i wspólnot⁴. Migracje to procesy wywołane i warunkowane przez rytm życia gospodarczego poszczególnych państw, ogólne trendy ekonomiczne, stan stosunków międzynarodowych, ewolucję koncepcji praw człowieka itd⁵. Można zatem powiedzieć, że o migracjach decydują konteksty, w jakich ludzie żyją: ekonomiczne, polityczne, edukacyjne, społeczne, kulturowe i inne⁶.

W procesie analizy migracji wyróżnia się czynniki wypychające (np. wysokie bezrobocie w kraju pochodzenia powoduje migrację zachowawczą gwarantującą bezpieczeństwo) i przyciągające (np. ekspansja ekonomiczna w kraju przyjmującym zachęca do podejmowania ryzyka w celu maksymalizacji dochodów). Istnieje ponadto podział na migracje zewnętrzne (między państwami) i wewnętrzne (między regionami w danym

3 W. Pizło, *Studium przypadku jako metoda badawcza w naukach ekonomicznych*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, t. 11, z. 5, s. 248.

4 J. Scott, G. Marshall, *A dictionary of sociology*, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 410.

5 H. Kubiak, K. Slany, *Migracje*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, kom. red. Z. Bokszański, H. Domański et al., t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 245–245.

6 B. Cieślińska, *Emigracje bliskie i dalekie: studium współczesnych emigracji zarobkowych na przykładzie województwa podlaskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012, s. 26.

państwie)⁷. Współcześnie migracje zewnętrzne często określa się jako międzynarodowe. Najważniejszym czynnikiem migracji międzynarodowych są różnice w poziomie dobrobytu i jakości życia obywateli w poszczególnych krajach. Mogą one być pochodną odmiennej gospodarki, polityki, kultury, organizacji społeczeństwa itd. Migracja wiąże się z oczekiwaniem ludzi, że zmiana miejsca życia w pewien sposób odmieni ich los i pomoże zaspokoić różne potrzeby⁸. Część ekonomistów jest zgodna co to tego, że migracje międzynarodowe są skutecznym środkiem przeciwdziałania życiu w ubóstwie. Przyczyniają się do rozwoju państw, z których pochodzą migranci, dzięki przesyłanym środkom finansowym, co ma szczególne znaczenie w przypadku państw o małych gospodarkach⁹. Migracje zarobkowe mogą stać się jednak przyczyną problemów o charakterze ekonomicznym: obawa przed nadmierną podażą taniej siły roboczej i wzrostem bezrobocia w kraju przyjmującym oraz utrata najbardziej wartościowego, przedsiębiorczego i wykształconego kapitału ludzkiego przez kraj wysyłający migrantów¹⁰. Niektórzy ekonomiści wskazują na brak pozytywnego wpływu migracji zarobkowych na poziom dobrobytu państwa wysyłającego, straty zaś wynikające z emigracji, obok sfery gospodarczej, osłabiają znaczenie państwa i spójność społeczeństwa¹¹.

Wielkość fali migracji

Po zaatakowaniu Ukrainy przez Rosję oraz uruchomieniu przez Zachód bezprecedensowych sankcji przeciwko rosyjskiemu reżimowi w pierwszym kwartale 2022 r. kraj opuściło 3,8 miliona Rosjan. Pięciokrotnie wzrosła liczba osób, które wyjechały do Gruzji – do 38 281 osób, trzykrotnie – wyjeżdżających do Armenii – do 134 129 osób, dwukrotnie wyjeżdżających do Kazachstanu – do 204 947. Do Azerbejdżanu wyjechało 56 475 osób

7 J. Scott, G. Marshall, *A dictionary of sociology*, s. 410.

8 G. Kołodko, *Wędrujący świat*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 36

9 W. Konończuk, *Pomiędzy Unią Europejską a Rosją. Problematyka migracji z Białorusi, Ukrainy i Mołdawii*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2005, s. 2: <<https://www.batory.org.pl/doc/migracje.pdf>> [dostęp: 12 V 2023].

10 J. K. Galbraith, *Istota masowego ubóstwa*, przeł. W. Rączkowska, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1987, s. 92–93.

11 B. Cieślińska, *Emigracje bliskie i dalekie*, s. 32.

(dwu i półkrotny wzrost), do Uzbekistanu 53 084 (czterokrotny wzrost), a do Tadżykistanu 40 054 (pięciokrotny wzrost)¹².

Pierwsza fala emigrantów rosyjskich objęła głównie przedstawicieli klasy średniej. Największą grupę wśród nich stanowili przedstawiciele sektora IT (45% ogółu) – zarówno sami specjaliści, jak i pracownicy z obsługi klienta. Według szacunków w marcu–kwietniu 2022 r. kraj opuściło 170 tys. informatyków. Prawie jedna trzecia firm z tego sektora zamierza przenieść cały majątek i pracowników za granicę¹³. Po około 15 proc. w tej grupie stanowią przedstawiciele sfery kultury, nauczyciele i naukowcy oraz pracownicy biurów. Średni wiek rosyjskich emigrantów wynosi 32 lata, co oznacza, że Rosję opuściła ludność w wieku produkcyjnym. To młoda, lecz nie studencka fala – wielu z nich zaczynało zajmować kierownicze stanowiska w Rosji, zyskiwać niezależność ekonomiczną. Większość gasterbeiterów to osoby bezdzietne (single w związkach niesformalizowanych). Jedynie jedna czwarta emigrantów posiada dzieci. Ponad jedna czwarta gasterbeiterów według rosyjskich standardów jest bogata, tzn. stać ją na kupno samochodu. Wśród całej populacji kraju takich osób jest zaledwie 4 proc., co wskazuje, że emigracja jest przywilejem dla tych, którzy mają odpowiednie możliwości finansowe¹⁴.

Od 21 września 2022 r., kiedy w Rosji ogłoszono częściową mobilizację¹⁵, dziesiątki tysięcy obywateli opuściły kraj. W okresie od 21 września do 4 października liczba zakupionych biletów lotniczych za granicę wzrosła półtora-krotnie w porównaniu z poprzednimi dwoma tygodniami, podczas gdy liczba

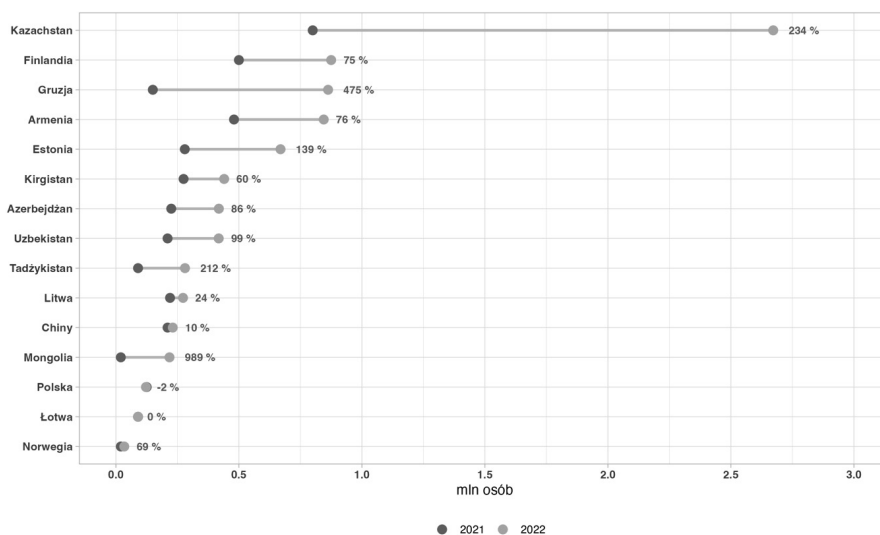
12 FSB: *za pervyj kvartal 2022 goda iz Rossii vyehali 3,8 milliona chelovek*, Sibir'-Realii, [online], 6 V 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.sibreal.org/a/fsb-za-pervyy-kvartal-2022-goda-iz-rossii-vyehali-3-8-milliona-chelovek/31837483.html>>.

13 N. Zaharova, „*Pri putinizmie my zhit' ne soglasny*”. *Massovaja jemigracija IT-kadrov*, Sibir'-Realii, [online], 21 IV 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.sibreal.org/a/massovaya-emigratsiya-it-kadrov/31797774.html>>.

14 D. Kaminev, *Chem nyneshnjaja volna jemigracii otlichaetsja ot drugih? Predstaviteli kakih professij uehali? Sobirajutsja li migranty vernut'sja?*, Meduza [online], 31 VII 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://meduza.io/feature/2022/07/31/chem-nyneshnyaya-volna-emigratsii-otlichaetsya-ot-drugih-predstaviteli-kakih-professiy-uehali-sobirajutsya-li-migranty-vernutsya>>.

15 T. Batyrov, *Putin objavil chastichnuju voennuju mobilizaciju v Rossii*, Forbes [online], 21 IX 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/society/477597-putin-ob-avil-casticnuu-voennuu-mobilizaciju-v-rossii>>.

tych biletów na loty w obrębie Rosji spadła o 19 proc.¹⁶ Państwa postradzieckie (poza Białorusią i Mołdawią) doświadczyły napływu Rosjan z powodu wojny, sankcji oraz częściowej mobilizacji. Liczba wyjazdów do nich wzrosła w ciągu roku dwu i trzykrotnie, osiągając 8,4 mln. Szczyt odpływu przypadł na trzeci kwartał, kiedy ogłoszono mobilizację. Tylko w okresie lipiec–wrzesień do wspomnianych państw wyjechało 3,5 mln osób. W październiku–grudniu kraj opuściło kolejne 2,1 mln Rosjan¹⁷. Łączna liczba Rosjan, którzy wyjechali z kraju i nie wrócili w 2022 r. wyniosła 0,5 mln obywateli¹⁸.

Wykres 1. Liczba wyjazdów Rosjan do krajów sąsiednich i państw WNP w 2021 i 2022 r.

Źródło: A. Asanova, *Rossijane pobili pjiatiletnij rekord po vezdam v Srednjuju Aziju, Armeniju i Mongoliju*, „Novaja gazeta Evropa” [online], 3 II 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://novayagazeta.eu/articles/2023/02/03/rossiiane-pobili-pjatiletnii-rekord-po-vyezdam-v-sredniuu-aziiu-armeniiu-i-mongoliiu-news>>.

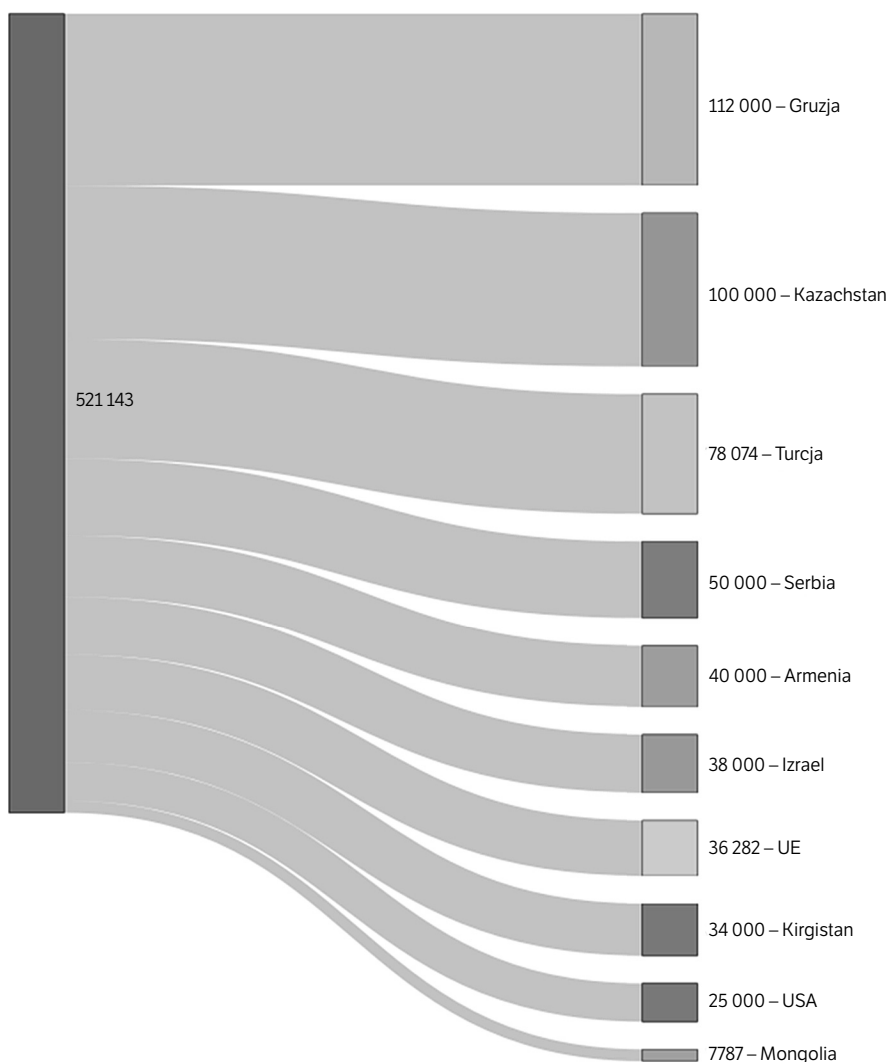
- 16 V. Selizarova, *Kuda uehali rossijane iz-za chastichnoj mobilizacii i chto planirujut delat' dal'she*, Forbes [online], 5 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/svoibiznes/478891-kuda-uehali-rossiane-iz-za-casticnoj-mobilizacii-i-cto-planiruut-delat-dal-se>>.
- 17 A. Asanova, *Rossijane pobili pjiatiletnij rekord po vezdam v Srednjuju Aziju, Armeniju i Mongoliju*, „Novaja gazeta Evropa” [online], 3 II 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://novayagazeta.eu/articles/2023/02/03/rossiiane-pobili-pjatiletnii-rekord-po-vyezdam-v-sredniuu-aziiu-armeniiu-i-mongoliiu-news>>.
- 18 D. Kasjanchuk, *Skol'ko rossijan v 2022 godu uehalo iz strany i ne vernulos'*, The Bell [online], 30 XII 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://thebell.io/skolko-rossijan-v-2022-godu-uekhalo-iz-strany-i-ne-vernulos>>.

Migracja objęła szerokim strumieniem Kazachstan, Gruzję, Armenię oraz Kirgistan i Uzbekistan, ponieważ w krajach tych powszechnie mówi się po rosyjsku, a wizy nie są potrzebne do wjazdu. Pewna grupa Rosjan nie traktowała wymienionych tu państw jako docelowych, lecz uznawała za punkt pośredni w migracji. Jeśli po 24 lutego fala emigracji do Kazachstanu była stosunkowo niewielka¹⁹, to po ogłoszeniu mobilizacji w Rosji sytuacja szybko uległa zmianie. W ciągu miesiąca, od 21 września do 20 października, do tego kraju wjechało ponad 400 tys. Rosjan, z czego pozostało tam ponad 100 tys.²⁰ Prawie wszyscy przyjezdni to osoby w wieku produkcyjnym. Wielu Rosjan zamierza pozostać w środkowoazjatyckiej republice na dłuższy czas. Według Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Kazachstanu, od początku ogłoszenia częściowej mobilizacji 3578 Rosjan złożyło wnioski o pobyt stały w Kazachstanie a kolejne 965 obywateli Federacji Rosyjskiej starało się uzyskać obywatelstwo tego kraju²¹. Władze Kazachstanu w związku z tym planują wydać zezwolenie na pobyt obcokrajowcom, którzy w jego gospodarce zainwestowali 300 tys. USD²².

Także Gruzja ze względu na bliskość Rosji i ruch bezwizowy (Rosjanie mogą przebywać w Gruzji bez wizy nawet do roku) stała się w 2022 r., obok Kazachstanu, jednym z głównych kierunków migracji, a Rosjanie stanowili największą grupę imigrantów w tym kraju. Według danych rządowych w 2022 r. do Gruzji przybyło 112 tys. emigrantów z Rosji, którzy osiedli tutaj na stałe²³. Z kolei w Armenii pod koniec 2022 r. przebywało łącznie

- 19 G. Ibragimova, «*Nado byt' riskovoj kompaniej, chtoby verit' v uluchshenie situacii v Rossii v perspektive dvuh-treh let*». *Kak vojna v Ukraine otrazilas' na jekonomike Kazahstana*, Republic [online], 14 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://republic.ru/posts/105535>>.
- 20 T. Panchenko, *Zahlebnjotsja li Kazahstan v volne migrantov iz Rossii?*, Forbes [online], 20 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <https://forbes.kz/process/expertise/syedyat_li_rossiyane_nashu_edu/>.
- 21 A. Shashkina, *Bolee 20 tysjach chelovek poluchili grazhdanstvo Kazahstana sh 2022 godu*, Kursiv [online], 14 X 2022 [dostęp: 20 II 2023]: <<https://kz.kursiv.media/2023-02-20/lsh-grazhdantstvo/>>.
- 22 M. Smajyl, *Vid na zhitelstvo planirujut vydavat' investirovavshim 300 tysjach dollarov v Kazahstan*, Tengri News [online], 24 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/vid-jitelstvo-planiruyut-vidavat-investirovavshim-300-481301/>.
- 23 Parliament Georgia, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://info.parliament.ge/file/1/MpQuestionContent/19959>>.

40 tys. emigrantów rosyjskich, czyli dwa i pół razy więcej niż w 2021 r. (16 tys. Rosjan)²⁴.

Wykres 2. Liczba Rosjan, którzy wyjechali i pozostali w kraju przyjmującym w 2022 r.

Źródło: D. Kasjanчук, *Skol'ko rossijan v 2022 godu uehalo iz strany i ne vernulos*, The Bell [online], 30 XII 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://thebell.io/skolko-rossijan-v-2022-godu-uekhalo-iz-strany-i-ne-vernulos>>.

24 *Kak prítok rossijan izmenil zhizn' v Erevane i podnjal jekonomiku Armenii*, RBC [online], 4 XI 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.rbc.ru/economics/04/11/2022/6363dd599a7947466a7db50c>>.

Przy wyborze miejsca migracji, obok bliskiego sąsiedztwa, łatwości wjazdu i adaptacji, Rosjanie prawdopodobnie kierowali się także poziomem życia i dobrobytu kraju przyjmującego. Najwyższą wartość wskaźnika PKB per capita, miernika przeciętnego dochodu na osobę²⁵ (na poziomie 10 373 USD²⁶), odnotowano w Kazachstanie. W przypadku Armenii oraz Gruzji PKB per capita oscyluje wokół 5 000 USD²⁷. Taki stan rzeczy potwierdza analiza wskaźnika HDI²⁸, najbliższego wartości 1 w przypadku Kazachstanu, nieco zaś niższy dla Gruzji oraz Armenii.

Przebywający na emigracji Rosjanie wydają pieniądze – kupują towary, wynajmują bądź kupują mieszkania – a to w konsekwencji przekłada się na wzrost globalnego popytu. Z drugiej strony ich napływ stymuluje wzrost inflacji. W Gruzji maksymalny wzrost cen konsumpcyjnych odnotowano w marcu²⁹, w Armenii – w czerwcu³⁰, w Kazachstanie inflacja przekroczyła 20 proc.³¹ W 2022 r. ceny rosły nierównomiernie. Największy ich przyrost odnotowano w sektorze nieruchomości. Zwłaszcza ceny wynajmu poszybowały tak bardzo w górę, że wielu tubylców nie stać na wynajęcie mieszkania lub są zmuszeni nająć za te same pieniądze lokale gorszej jakości. W Tbilisi ten problem w głównej mierze dotknął studentów z prowincji. W 2022 r. Rosjanie kupili w Gruzji więcej nieruchomości niż inni obcokrajowcy. Na cudzoziemców przypadła prawie jedna piąta (15 tys. mieszkań) całkowitej liczby sprzedanych nieruchomości, z czego obywa-

25 Wskaźnik PKB per capita nie odzwierciedla jednak różnic między obywatelami, które w poszczególnych krajach mogą być bardzo duże.

26 *GDP per capita (current US\$) – Kazakhstan*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=KZ>>.

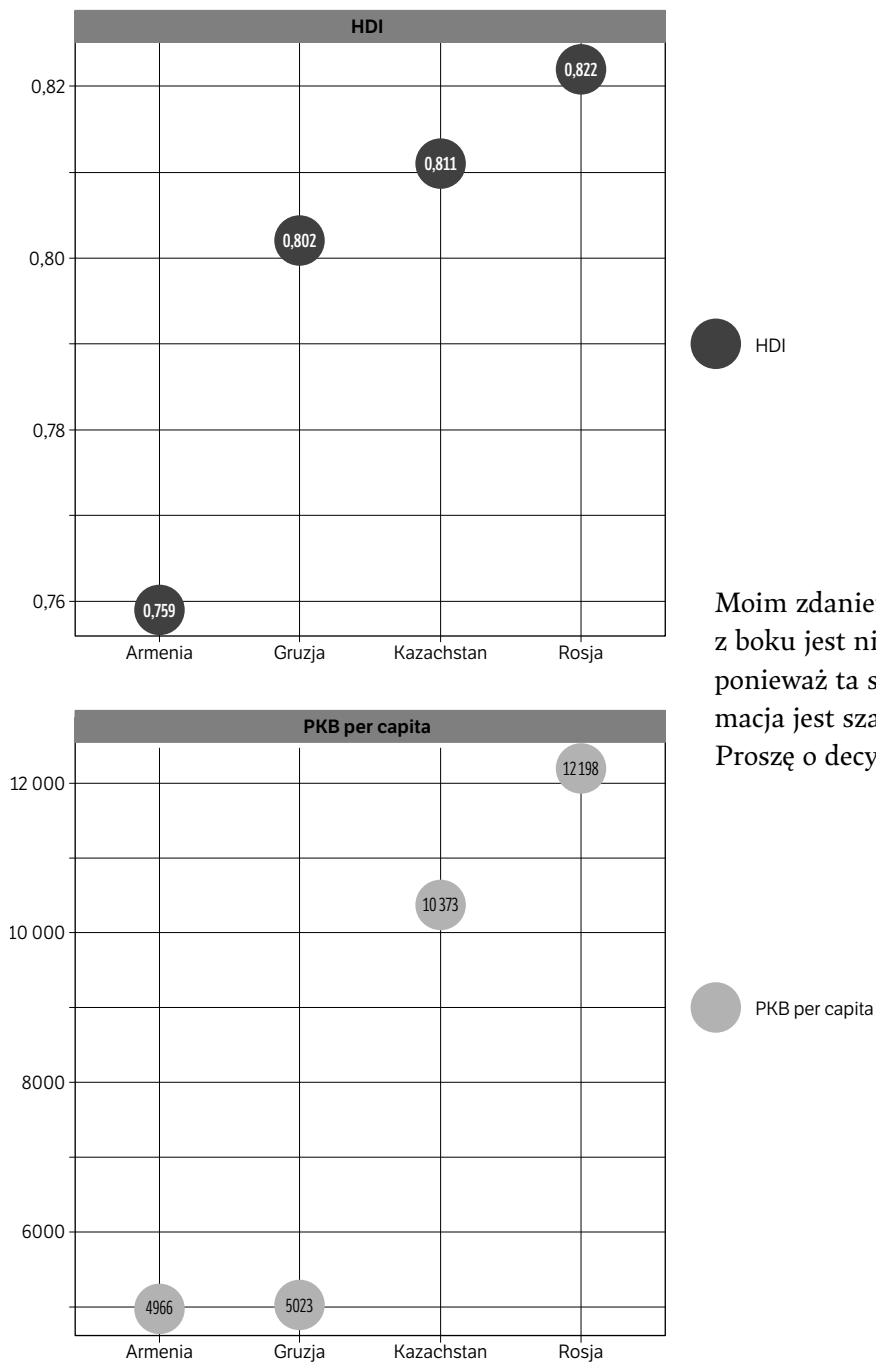
27 *GDP per capita (current US\$) – Georgia*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=GE>>; *GDP per capita (current US\$) – Armenia*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AM>>.

28 Składowymi indeksami są: spodziewana długość życia, średnia ważona odsetka dorosłych umiejących czytać i pisać oraz odsetka skolaryzacji na wszystkich poziomach edukacji i PKB per capita wg parytetu siły nabywczej (PPP). Maksymalna wielkość wskaźnika to jeden.

29 *Consumer price index (Inflation)*, National Statistics Office of Georgia [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.geostat.ge/en/modules/categories/26/cpi-inflation>>.

30 *Indeks potrebitel'skich cen*, Statisticheskij komitet Respubliki Armenija, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://armstat.am/ru/?nid=12&id=07001>>.

31 *Nacbank: infljacija – 203 procenta, glavnaja prichina – rost cen na produkty*, Radio Azattyk [online], 11 I 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://rus.azattyq.org/a/32218227.html>>.

Wykres 3. Wskaźnik PKB per capita (USD) i HDI dla poszczególnych państw w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych World Bank i UNDP.

tele Rosji kupili 6062 mieszkań³². W Kazachstanie we wrześniu–październiku ceny wynajmu mieszkań wzrosły półtorakrotnie. Aby zaradzić rosnącej inflacji, Narodowy Bank Kazachstanu podniósł stopę procentową do 16,75 proc.³³ Wojna w Ukrainie zwiększa poza tym ryzyko pogłębienia ubóstwa na Kaukazie i w Azji Środkowej, co zauważyli przedstawiciele MFW³⁴. Inflacja mocniej uderza w osoby o niskich dochodach i wpływa na wzrost poziomu biedy, szczególnie w Gruzji i Armenii.

Rosyjscy emigranci na nowych rynkach pracy

Emigracja Rosjan często wiąże się z przenoszeniem własnego biznesu do kraju przyjmującego. W sytuacji wojny z Ukrainą, Rosja traci obywateli w najbardziej produktywnym wieku, o wysokiej aktywności zawodowej, kapitał oraz bazę podatkową, którą zyskują gospodarki państw przyjmujących do siebie Rosjan. W Armenii ponad 50 proc. spośród migrantów to specjaliści branży IT, którzy w kaukaskiej republice zarejestrowali ok. 850 firm z rosyjskim kapitałem³⁵. Kilka z nich znalazło się w pierwszej dwudziestce firm z sektora IT – największych podatników Armenii³⁶. Napływ Rosjan do armeńskiej branży IT uczynił z niej jeden z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki w 2022 r.³⁷ Na napływie Rosjan skorzystały również

32 E. Habidulina, *Rossijane stali liderami po pokupke zhił'ja v Gruzii sredi inostrancev*, Forbes [online], 13 IV 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/society/487608-rossiane-stali-liderami-po-pokupke-zil-a-v-gruzii-sredi-inostrancev>>.

33 Nacional'nyj bank Kazahstana, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.nationalbank.kz/ru/news/press-relizy/rubrics/1701?page=1>>.

34 *Russia's war in Ukraine could Raise poverty in Caucasus, Central Asia*, IMF Country Focus [online, dostęp: 12 V 2023] <<https://content.govdelivery.com/accounts/USIMF/bulletins/33ab208>>.

35 *Glava CB Armenii objasnij peresmotr prognoza rosta VVP na 2022 god s 1,6% do 13%*, Arka News Agency [online], 18 X 2022 [dostęp: 12 III 2023]: <https://arka.am/ru/news/economy/glava_tsb_armenii_obyasnij_peresmotr_prognoza_rosta_vvp_na_2022_god_s_1_6_do_13/>.

36 *Nas bol'she uehalo iz Rossii, chem ostalos'*, Idel Real [online], 13 IX 2022 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.idelreal.org/a/32023937.html>>.

37 A. Terent'ev, *Jekonomicheskie chudesa: kak rossijskaja jemigracija vlijaet na sosednie strany*, Forbes [online], 19 XI 2022 [dostęp: 10 III 2023]: <<https://www.forbes.ru/finansy/481301-ekonomiceskie-chudesa-kak-rossijskaa-emigracia-vlijaet-na-sosednie-strany>>.

armieńskie sektory gospodarcze, np.: hotelarski, restauracyjny, usługowo-handlowy (wzrosty na poziomie 30 proc.) oraz budowlany (15–20 proc.)³⁸.

Dla Kazachstanu, który przez ponad 30 lat wykazywał ujemne saldo w wymianie migracyjnej z Rosją, dzisiejsza migracja stwarza szansę na wypełnienie specjalistami luk na rynku pracy. W latach dziewięćdziesiątych XX w. spośród 55 tys. ludzi nauki zatrudnionych w Kazachstanie przed rozpadem ZSRR utracono 35 tys. naukowców. Obecnie kraj mierzy się z deficytem wyspecjalizowanej kadry – brakuje 10 tys. informatyków, 23 tys. lekarzy itd. Napływ wysoko wykwalifikowanych młodych pracowników z Rosji może stać się dla kazachskiej gospodarki sposobnością do szybszego rozwoju. Poza tym nie występuje tam problem potencjalnej adaptacji³⁹. Na przeniesienie swojego biznesu z Rosji do Kazachstanu zdecydowało się wiele międzynarodowych korporacji – pod koniec 2022 r. ich liczba sięgnęła 50⁴⁰. W grupie firm, które jako pierwsze przeprowadziły się do Kazachstanu, są Honeywell, inDriver, Fortescue, Marubeni. Ponadto ok. 300 kolejnych korporacji o zasięgu globalnym rozważa możliwość przeniesienia tutaj produkcji i biur z Rosji, w tym 56 z nich już taką decyzję podjęło. Chęć relokacji wyraziły też firmy Kronospan, Alstom, Haier, Fortescue Metals Group Ltd, Skoda, GE Healthcare, Philips i Marubeni, IQOS Philip Morris⁴¹. Prezydent Kassym-Żomart Tokajew polecił rządowi stworzenie dogodnych warunków dla relokacji zagranicznych firm do Kazachstanu⁴². W obecnej sytuacji kraj stał się atrakcyjną alternatywą dla inwestorów z Rosji ze względu na łatwość prowadzenia biznesu. Obok międzynarodowych korporacji na przeniesienie biznesu do Kazachstanu decydują się również firmy rosyjskie. Pod

38 Tamże.

39 T. Panchenko, *Zahlebnjotsja li Kazahstan v volne migrantov iz Rossii?*, Forbes [online], 20 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <https://forbes.kz/process/expertise/syedyat_li_rossiyane_nashu_edu/>.

40 Tokaev: *Bolee 50 mezhdunarodnyh kompanij iz Rossii perebazirovalis' v Kazahstan*, Radio Azattyk [online], 19 X 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://rus.azattyq.org/a/32091376.html>>.

41 Tamże.

42 Tokaev *poruchil sozdat' uslovija dlja relokacii kompanij, ushedshih iz Rossii*, Tengri News [online], 14 VII 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-poruchil-sozdat-usloviya-relokatsii-kompaniy-473113/>.

koniec września 2022 r. rozpatrzono wnioski ponad 100 rosyjskich firm o łącznej kapitalizacji 27 mld USD⁴³.

W 2022 r. Rosjanie zarejestrowali w Gruzji ok. 15 tys. przedsiębiorstw, czyli 16 razy więcej niż rok wcześniej. Łącznie zarejestrowanych jest tutaj 22,4 tys. rosyjskich firm, z czego 66 proc. założono od początku wojny w Ukrainie⁴⁴. W okresie styczeń–kwiecień 2023 liczba ta wzrosła o ponad 5,3 tys.⁴⁵ Około 95 proc. nowo zarejestrowanych firm to działalności jednoosobowe. A zatem część Rosjan przeniosła się do Gruzji na dłuższy czas w celu prowadzenia prywatnej działalności gospodarczej⁴⁶. Odrębną grupę stanowią Rosjanie, którzy zarejestrowali działalność biznesową w Gruzji w celu ułatwienia sobie założenia konta bankowego, otrzymania karty kredytowej, a także minimalizacji odprowadzanych podatków, znacznie niższych niż w Rosji⁴⁷. Rosjanom odmówiono jednak możliwości zakładania kont bankowych z powodu ich obywatelstwa, jednak problem ten pomaga pośrednio rozwiązać rejestracja migrantów w charakterze indywidualnych przedsiębiorców⁴⁸.

Z względu na wolność ekonomiczną oraz łatwości prowadzenia działalności gospodarczej wszystkie trzy analizowane postradzieckie państwa jawią się jako korzystna alternatywa wobec Rosji. Według indeksu wolności gospodarczej Rosja od 2022 r. kwalifikowana jest jako kraj „raczej bez wolności gospodarczej”⁴⁹, a Kazachstan, Gruzja oraz Armenia – pań-

43 V. Vladimirskaja, *Bolee 100 kompanij iz Rossii hotjat relocirovat' v Kazahstan – Sagintaev*, KazTAG [online], 22 IX 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://kaztag.kz/ru/news/bolee-100-kompaniy-iz-rossii-khotyat-relotsirovat-v-kazahstan-sagintaev->>.

44 *Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1->>.

45 G. Dvali, *Zhivushhie v Gruzii rossijane zaregistrirovali bolee 5,3 tys. predpriyatij s nachala 2023 goda*, Kommersant# [online], 10 IV 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.kommersant.ru/doc/5926222>>.

46 *Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1->>.

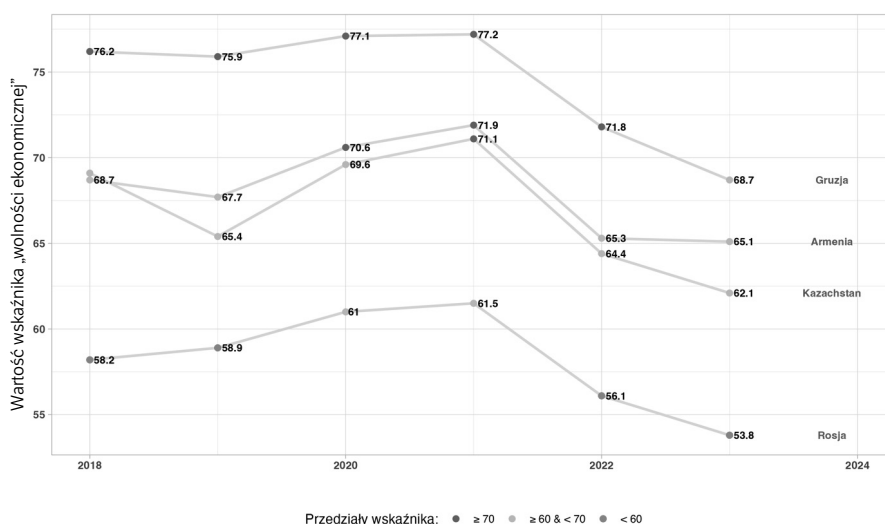
47 A. Burakov, *Zachem rossijane massovo registrirujut biznes v Gruzii*, DW [online], 5 IX 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.dw.com/ru/zacem-rossiane-massovo-registriruut-biznes-v-gruzii/a-63118519>>.

48 A. Burakov, *Ponaehali. Kakie problemy u rossijan i belorusov v Gruzii*, DW [online], 6 IV 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.dw.com/ru/ponaehali-kakie-problemy-u-rossijan-i-belorusov-bezhavshih-v-gruziju/a-61379925>>.

49 *Index of economic freedom – Russia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/russia>>.

stwa o umiarkowanym poziomie wolności gospodarczej⁵⁰. A zatem, rosyjscy emigranci nastawieni na prowadzenie biznesu w Kazachstanie, Gruzji czy Armenii mogą liczyć na więcej swobód gospodarczych niż mieliby w ojczyźnie.

Równoległe do napływu Rosjan i ich środków pieniężnych do byłych państw postradzieckich ujawniło się ryzyko związane z możliwością ich wyjazdu oraz odpływu pieniędzy. Bardzo wielu emigrantów początkowo rozważało Kaukaz Południowy oraz Azję Centralną tylko jako miejsca tymczasowego zamieszkania. Dlatego kraje przyjmujące podjęły działania zaradcze w celu ich zatrzymania. Armenia jest np. zainteresowana wykwalifikowanymi specjalistami i odnoszącymi sukcesy biznesmenami, którzy opuścili Rosję. Na początku października armeńskie władze opracowały

Wykres 4. Indeks wolności gospodarczej⁵¹ w latach 2018–2023

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Index of Economic Freedom – Georgia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/georgia>>; *Index of Economic Freedom – Kazakhstan*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/kazakhstan>>; *Index of Economic Freedom – Armenia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/armenia>>.

- 50 Wynik w zakresie wolności gospodarczej wszystkich trzech analizowanych państw za rok 2022 mieści się w przedziale 60–69,9 pkt.
- 51 Index of Economic Freedom zawiera 10 kategorii wolności w zakresie: prowadzenia działalności gospodarczej, handlowej, fiskalnej, monetarnej, inwestycyjnej, finansowej, prawa własności, wolności od korupcji i wolności pracy, a każdy z ocenianych czynników może otrzymać od 0 do 100 pkt.

projekt zgodnie z którym specjaliści z dziedziny kultury, medycyny, nauki, a także zagraniczni inwestorzy, będą mogli otrzymać obywatelstwo w zamian za inwestycje o wartości co najmniej 150 tys. USD⁵². Armeńskie władze zamierzają „zrobić wszystko, aby Rosjanie, którzy przenieśli się i pracują w Armenii, pozostali w republice jak najdłużej”⁵³. Wielu blogerów i autorów poradników emigracyjnych zwraca uwagę, że w Armenii, w przeciwieństwie do innych państw, „nie ma rusofobii politycznej”. Zjawisko to prawdopodobnie ma związek z długą historią współpracy władz Rosji i Armenii – oba kraje są członkami unii gospodarczej EUG oraz OUBZ. Jednocześnie wielu armeńskich polityków i politologów uważa bliskie stosunki między tymi krajami za wymuszone i określa je mianem „zależności neokolonialnej”⁵⁴. Władze Kazachstanu potwierdzają duży napływ informatyków, a także deficytowych w kraju nauczycieli i lekarzy. Obecnie trwają prace nad nowelizacją prawa, aby obcokrajowcy mogli być zatrudniani w szkołach i szpitalach⁵⁵. Równocześnie prowadzone są działania w celu usystematyzowania problemu migrantów z Rosji, w szczególności ich rejestracji oraz oddzielenia tych Rosjan, którzy pracują na terytorium Kazachstanu, płacąc tam podatki, od tych, którzy ich nie płacą. Władze podejmują powyższe kroki, kierując się wewnętrznymi społeczno-ekonomicznymi względami kraju⁵⁶. Natomiast rząd Gruzji nie podziela

W ten sposób indeks ustanawia 5 kategorii wolności: 1) wolne (80–100 pkt); 2) raczej wolne (70–79,9 pkt); 3) umiarkowanie wolne (60–69,9); 4) raczej bez wolności (50–59,9); 5) zniewolone (poniżej 50 pkt).

- 52 *V Armenii predlagajut predostavljat' grazhdanstvo v obmen na investicii ot \$150 tys. – proekt*, News Armenia [online], 15 X 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://newsarmenia.am/news/economy/v-armenii-predlagayut-predostavlyat-grazhdanstvo-v-obmen-na-investitsii-ot-150-tys-do-100-mln/>>.
- 53 *Ministr jekonomiki Armenii: my dolzhny sdelat' vse dlja sohraneniya rabotajushhih v strane grazhdan RF*, Kommersant [online], 26 XII 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.kommersant.ru/doc/5747785>>.
- 54 *„Strane k bezhencam ne privykat”*. *Kak rossijane ustraivajutsja v Armenii i chto o nih dumajut mestnye zhiteli*, IdealReal [online], 1 III 2023 [dostęp: 23 X 2023]: <<https://www.idelreal.org/a/32294044.html>>.
- 55 *Russkie milliardy. Chto oni prinesli sosednim stranam*, stories [online], 12 I 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://stories.media/opinions/2023/01/12/russkie-milliardi-chto-oni-prinesli-sosednim-stranam/>>.
- 56 I. Lakstygal, A. Vergazova, *Migracionnye uzhestochenija v Kazahstane mogut byt' vygodny Moskve*, „Vedomosti” [online], 18 I 2023 [dostęp: 20 X 2023]: <<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/01/18/959489-migratsionnie-uzhestocheniya-kazahstane>>.

obaw związanych z migracją Rosjan i nie spieszy się z wprowadzeniem dla nich wiz. Minister Gospodarki i Rozwoju Levan Davitashvili stwierdził, że Gruzja jest jedną z nielicznych wysp wolności w regionie, która interesuje obywateli wielu krajów, w tym krajów sąsiednich⁵⁷.

Transfery finansowe Rosjan

Większość rosyjskich emigrantów przywozła ze sobą pieniądze i otworzyła konta w lokalnych bankach. Fundusze Rosjan w bankach zagranicznych uległy podwojeniu w 2022 r. do 67 mld USD, po raz pierwszy przewyższając depozyty walutowe w kraju. Każdego miesiąca Rosjanie wysyłają kilka miliardów dolarów do zagranicznych banków (5 mld USD w październiku 2022 r.). Wielu z tych, którzy zostali w Rosji, zakłada konta za granicą, by na nich przechowywać swoje oszczędności⁵⁸.

W 2022 r. depozyty Rosjan w bankach Kazachstanu wzrosły ponad sześciokrotnie i wyniosły 1,13 trylionu tenge. W tym samym okresie liczba rosyjskich klientów wzrosła 1,8-krotnie, czyli o 283 330 osób. Największy wolumen depozytów przypada na osoby fizyczne, w tym indywidualnych przedsiębiorców⁵⁹. W 2022 r. w gruzińskich bankach Rosjanie otworzyli ponad 60 tys. rachunków, a kwota pieniędzy zdeponowanych na rachunkach bieżących i depozytach wzrosła prawie czterokrotnie w porównaniu z 2021 r.⁶⁰ Gruzja odnotowała ponadto skokowy przyrost przekazów pieniężnych. W 2022 r. z Rosji do Gruzji przetransferowano 2,1 mld USD, czyli siedmiokrotnie więcej niż rok wcześniej⁶¹. Jednocześnie w 2022 r.

57 N. Ahmeteli, *Viza na ostrov svobody? Kak v Gruzii sporjat o naplyve rossijskih migran-tov*, BBC NEWS [online], 9 IV 2022 [dostęp: 20 X 2023]: <<https://www.bbc.com/russian/features-60977817>>.

58 *Russkieilliardy. Chto oni prinesli sosednim stranam*, istories [online] 12 I 2022 [dostęp: 20 V 2023] <<https://istories.media/opinions/2023/01/12/russkie-illiardi-chto-oni-prinesli-sosednim-stranam/>>.

59 M. Kenesova, *Rossijane prinesli v banki Kazahstana svyshe 1 trln tenge*, LSM [online], 1 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://lsm.kz/vklady-rossiyan-v-bankah-kazahstana-prevysili-trillion-tenge>>.

60 *Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1>>.

61 Obliczenia własne na podstawie: *Money transfers*, National Bank of Georgia [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://nbg.gov.ge/en/page/money-transfers>>.

Gruzja otrzymała z Rosji ok. 3,6 mld USD wpływów z przekazów pieniężnych, turystyki i eksportu towarów, czyli 3 razy więcej niż w 2021 r. Stanowi to około 15 proc. gruzińskiego PKB⁶². Dzięki Rosjanom migrującym do Armenii osiągnięto gwałtowny przyrost przekazów pieniężnych. W 2022 r. transfer środków finansowych z Rosji do Armenii wzrósł czterokrotnie – do 3,59 mld USD⁶³. Pozytywne wyniki uzyskał również armeński sektor bankowy: w ciągu pierwszego półrocza 2022 r. zysk netto wyniósł 111 mld dram, odnotowując trzykrotny wzrost rok do roku. Tak imponujący wynik był zasługą turystów i nierezydentów (głównie Rosjan), gdyż 16 tys. spośród nich otworzyło w ostatnim czasie rachunki bankowe w Armenii. Do września 2022 r. ulokowali oni w lokalnych bankach łącznie 933 mln USD, czyli trzykrotnie więcej niż w roku poprzednim⁶⁴. Na tle ogromnego napływu rosyjskich pieniędzy wzmocnieniu uległy waluty krajów sąsiednich. Zwiększony popyt na lokalne waluty wywołał wzrost ich kursu.

Wyniki makroekonomiczne

W 2022 r. PKB Gruzji wzrósł o 10,1 proc., z czego 2–3 punkty procentowe to wynik współpracy z Rosją⁶⁵. Według międzynarodowej agencji ratingowej Fitch główną tego przyczyną jest szybkie ożywienie turystyki oraz duży napływ migrantów i kapitału z Rosji w związku z wojną w Ukrainie⁶⁶. Według raportu opublikowanego przez Transparency International Georgia,

62 *Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1>>.

63 *Statistika vneshnego sektora, Central'nyj Bank Respubliki Armenija*, CBA [online, dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.cba.am/ru/SitePages/statexternalsector.aspx>>.

64 *Kak pritok rossijan izmenil zhizn' v Erevane i podnjaj jekonomiku Armenii*, RBC [online], 4 XI 2022 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.rbc.ru/economics/04/11/2022/6363dd599a7947466a7db50c>>.

65 *Gross domestic product of Georgia*, National Statistics Office of Georgia, 2022, s. 2: <<https://www.geostat.ge/media/52434/Gross-Domestic-Product-of-Georgia-in-2022.pdf>> [dostęp: 12 III 2023].

66 *Fitch revises Georgia's outlook to Positive: Affirms at 'BB'*, Fitch Ratings [online], 27 I 2023 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-georgia-outlook-to-positive-affirms-at-bb-27-01-2023>>.

w 2022 r. w porównaniu z rokiem poprzednim zwiększyło się uzależnienie gospodarcze Gruzji od Rosji. „Wzrost uzależnienia gospodarczego od Rosji jest niebezpieczny dla Gruzji, ponieważ tradycyjnie Rosja wykorzystuje stosunki gospodarcze jako dźwignię nacisku politycznego na niepodległe kraje” – czytamy w raporcie, który skupia się jednocześnie na zagrożeniach z makroekonomicznego punktu widzenia⁶⁷.

W 2022 r. PKB Armenii wzrósł o 12,6 proc., osiągając 19,5 mld USD⁶⁸. Wzrost PKB, mimo imponującego wyniku, okazał się jednak niższy niż przewidywali najwięksi optymiści (ok. 14 proc.), ale znacznie wyższy niż konserwatywne prognozy Banku Centralnego Armenii, Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Gospodarka kraju weszła w wysoki wzrost pod wpływem czynników, które powstały w wyniku „specjalnej operacji wojskowej” Rosji na Ukrainie oraz bezprecedensowych i zakrojonych na szeroką skalę antyrosyjskich sankcji zastosowanych przez Zachód, które skłoniły wielu Rosjan do opuszczenia Federacji Rosyjskiej. Nie jest jeszcze znany czas trwania tego pozytywnego szoku, który poprawił zarówno wskaźniki zewnętrzne, makroekonomiczne, jak i fiskalne Armenii, lecz zgodnie z założeniami międzynarodowych struktur finansowych znaczna część nowych imigrantów pozostanie w Armenii co najmniej przez dwa do trzech lat, a zatem jest wysoce prawdopodobne, że pewne pozytywne efekty utrzymają się w okresie krótkoterminowym. Dla prognoz gospodarczych na kolejny rok ważne jest, by międzynarodowa agencja ratingowa Fitch potwierdziła rating Republiki Armenii w zakresie emisji długoterminowych zobowiązań w walutach obcych i krajowych na poziomie „B+”, korygując perspektywy ze „stabilnej” na „pozytywną”⁶⁹.

Mimo napływu kapitału ludzkiego, relokacji biznesu i otwierania nowych firm gospodarka Kazachstanu w 2022 r. nie odnotowała takiego wzrostu jak ormiańska czy gruzińska. W 2022 r. PKB Kazachstanu wzrósł

67 *Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1>>.

68 *GDP growth (annual %)* – Armenia, World Bank, [online, dostęp: 12 III 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=AM>>.

69 *Fitch Revises Armenia's Outlook to Positive; Affirms at 'B+', Fith Ratings* [online], 10 II 2023 [dostęp: 12 III 2023] <<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-armenia-outlook-to-positive-affirms-at-b-10-02-2023>>.

o 3,3 proc. w stosunku do roku poprzedniego i wyniósł 224,3 mld USD⁷⁰. Gruzja i Armenia to bardzo małe gospodarki, nastawione na usługi. Przed pandemią oba kraje zwiększyły swoje możliwości turystyczne, które w okresie Covid-19 w dużym stopniu nie były wykorzystane. W tej sytuacji sektor turystyczno-hotelarski był w stanie sprostać ogromnemu napływowi migrantów rosyjskich. Oznacza to, że sektor hotelarski otrzymał potężny impuls do rozwoju. Kazachstan również rozwija sektor turystyczny, lecz na skalę dużo mniejszą niż Armenia czy Gruzja. W przypadku Kazachstanu motorem wzrostu gospodarki w badanym okresie był sektor wydobywania ropy i gazu oraz budownictwo.

Zakończenie

Po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. wśród południowo-kaukaskich i środkowo-azjatyckich emigrantów zarobkowych w Rosji pojawiły się obawy dotyczące możliwości utraty pracy i w konsekwencji pogorszenia poziomu życia ich samych i krewnych w ojczyźnie. Nikt wówczas nie przypuszczał, że objęcie Rosji międzynarodowymi sankcjami gospodarczymi oraz ogłoszenie częściowej mobilizacji odwróci potok migracji, iż coraz więcej Rosjan zdecyduje się na opuszczenie kraju na dłuższy okres.

Beneficjentami rosyjskiej migracji w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej stały się państwa byłego ZSRR. Napływ ogromnej fali migrantów do najmniejszych państw obszaru postsowieckiego, takich jak Gruzja czy Armenia, generował przyrost w obrębie sektorów bankowych tych państw (zakładanie kont, przelewy, depozyty Rosjan w bankach) oraz stymulował rozwój branż wysokich technologii za sprawą napływu wyspecjalizowanej kadry z sektora IT. Szybki wzrost gospodarczy w 2022 r. był możliwy dzięki ogromnemu strumieniowi przekazów pieniężnych i turystyce. Wydatki migrantów z Rosji znacząco wpłynęły na globalną konsumpcję oraz import. Poza tym w Kazachstanie ponadplanowa fala ludzi aktywnych zawodowo, specjalistów, nauczycieli wypełniła dotychczasowe luki na rynku pracy. Pozytywny wpływ na gospodarkę wywarło też zakładanie przez Rosjan firm w krajach

70 *Valovoj regional'nyj produkt Respubliki Kazahstan (2022 g.)*, Bjurow Nacional'noj Statistiki Kazahstana [online], 28 IV 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/publications/4959/>>.

przyjmujących, przenoszenie do nich biznesów, a także relokacja międzynarodowych korporacji (szczególnie do Kazachstanu).

Migracja Rosjan do państw obszaru postradzieckiego ujawniła również negatywne skutki, takie jak wzrost cen na dobra i usługi konsumpcyjne czy wzrastające uzależnienie gospodarcze od Rosji, np. w przypadku Armenii i Gruzji. Wzrost inflacji jest zagrożeniem dla stabilności makroekonomicznej obu państw w przyszłości oraz wpłynie na wzrost poziomu ubóstwa. Ponadto wyjazd Rosjan z krajów przyjmujących będzie wiązał się z perspektywą odpływu pieniądza, co z kolei grozi gwałtownym wyhamowaniem wzrostu gospodarczego uzyskanego w tych państwach w ostatnim roku.

Bibliografia

- Ahmeteli N., *Viza na ostrov svobody? Kak v Gruzii sporjat o naplyve rossijskich migrantov*, BBC NEWS, [online] 9 IV 2022 [dostęp: 20 X 2023]: <<https://www.bbc.com/russian/features-60977817>>.
- Asanova A., *Rossijane pobili pjatiletnij rekord po vezdam v Srednjuju Aziju, Armeniju i Mongoliju*, „Novaja gazeta Evropa” [online], 3 II 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://novayagazeta.eu/articles/2023/02/03/rossiiane-pobili-pjatiletnii-rekord-po-vyezdam-v-sredniuiu-aziiu-armeniiu-i-mongoliiu-news>>.
- Aslund A., *Jak budowano kapitalizm. Transformacja Europy Środkowej i Wschodniej, Rosji i Azji Środkowej*, przeł. M. Rusiński, Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, Warszawa 2010.
- Batyrov T., *Putin objavil chastichnuju voennuju mobilizaciju v Rossii*, Forbes [online], 21 IX 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/society/477597-putin-ob-avil-casticnuu-voennuu-mobilizaciju-v-rossii>>.
- Burakov A., *Ponaehali. Kakie problemy u rossijan i belorusov v Gruzii*, DW [online], 6 IV 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.dw.com/ru/ponaehali-kakie-problemy-u-rossijan-i-belorusov-bezhavshih-v-gruziju/a-61379925>>.
- Burakov A., *Zachem rossijane massovo registrirujut biznes v Gruzii*, DW [online], 5 IX 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.dw.com/ru/zacem-rossiane-massovo-registriruut-biznes-v-gruzii/a-63118519>>.
- Cieślińska B., *Emigracje bliskie i dalekie: studium współczesnych emigracji zarobkowych na przykładzie województwa podlaskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2012.
- Consumer price index (Inflation)*, National Statistics Office of Georgia [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.geostat.ge/en/modules/categories/26/cpi-inflation>>.
- Dvali G., *Zhivushhie v Gruzii rossijane zaregistrirovali bolee 53 tys. predpriyatij s nachala 2023 goda*, Kommersant# [online], 10 IV 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.kommersant.ru/doc/5926222>>.

- Fitch revises Armenia's outlook to positive; Affirms at 'B+', Fitch Ratings [online], 10 II 2023 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-armenia-outlook-to-positive-affirms-at-b-10-02-2023>>.*
- Fitch revises Georgia's outlook to positive: Affirms at 'BB', Fitch Ratings [online], 27 I 2023 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/fitch-revises-georgia-outlook-to-positive-affirms-at-bb-27-01-2023>>.*
- FSB: za pierwszy kwartał 2022 goda iz Rossii vyehali 3,8 milliona chelovek, Sibir'-Realii [online], 6 V 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.sibreal.org/a/fsb-za-pervyy-kvartal-2022-goda-iz-rossii-vyehali-3-8-milliona-chelovek/31837483.html>>.*
- Galbraith J. K., *Istota masowego ubóstwa*, przeł. W. Rączkowska, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1987.
- GDP growth (annual %) – Armenia*, World Bank [online, dostęp: 12 III 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=>>.
- GDP per capita (current US\$) – Armenia*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AM>>.
- GDP per capita (current US\$) – Georgia*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=GE>>.
- GDP per capita (current US\$) – Kazakhstan*, World Bank [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=KZ>>.
- Georgia's economic dependence on Russia: Impact of the Russia-Ukraine war*, Transparency International Georgia [online], 22 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-impact-russia-ukraine-war-1>>.
- Glava CB Armenii objasnij peresmotr prognoza rosta VVP na 2022 god s 1,6% do 13%*, Arka News Agency [online], 18 X 2022 [dostęp: 12 III 2023]: <https://arka.am/ru/news/economy/glava_tsb_armenii_obyasnij_peresmotr_prognoza_rosta_vvp_na_2022_god_s_1_6_do_13/>.
- Gross domestic product of Georgia*, National Statistics Office of Georgia, 2022: <<https://www.geostat.ge/media/52434/Gross-Domestic-Product-of-Georgia-in-2022.pdf>> [dostęp: 12 III 2023].
- Habidulina E., *Rossijane stali liderami po pokupke zhil'ja v Gruzii sredi inostrancev*, Forbes [online], 13 IV 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/society/487608-rossiane-stali-liderami-po-pokupke-zil-a-v-gruzii-sredi-inostrancev>>.
- Ibragimova G., «*Nado byt' riskovoj kompaniej, chtoby verit' v uluchshenie situacii v Rossii v perspektive dvuh-treh let*». *Kak vojna v Ukraine otrazilas' na jekonomike Kazachstana*, Republic [online], 14 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://republic.ru/posts/105535>>.
- Index of economic freedom – Armenia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/armenia>>.
- Index of economic freedom – Georgia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/georgia>>.

- Index of economic freedom – Kazakhstan*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/kazakhstan>>.
- Index of economic freedom – Russia*, Heritage Foundation [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.heritage.org/index/country/russia>>.
- Indeks potrebitelskih cen*, Statisticheskij komitet Respubliki Armenija, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://armstat.am/ru/?nid=12&id=07001>>.
- Kak pritok rossijan izmenil jekonomiku Kazahstana*, RBC [online], 26 XI 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.rbc.ru/economics/26/11/2022/6380e49c9a79475d927ae9c8>>.
- Kak pritok rossijan izmenil zhizn' v Erevane i podnjaj jekonomiku Armenii*, RBC [online], 4 XI 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.rbc.ru/economics/04/11/2022/6363dd599a7947466a7db50c>>.
- Kaminev D., *Chem nyneshnjaja volna jemigracii otlichaetsja ot drugih? Predstaviteli kakih professij uehali? Sobirajutsja li migranty vernutsja?*, Meduza [online], 31 VII 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://meduza.io/feature/2022/07/31/chem-nyne-shnyaya-volna-emigratsii-otlichaetsya-ot-drugih-predstaviteli-kakih-professiy-uehali-sobirayutsya-li-migranty-vernutsya>>.
- Kasjančuk D., *Skol'ko rossijan v 2022 godu uehalo iz strany i ne vernulos'*, The Bell [online], 30 XII 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://thebell.io/skolko-rossiyan-v-2022-godu-uekhalo-iz-strany-i-ne-vernulos>>.
- Kenesova M., *Rossijane prinesli v banki Kazahstana svyshe 1 trln tenge*, LSM [online], 1 II 2023 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://lsm.kz/vklady-rossiyan-v-bankah-kazahstana-prevysili-trillion-tenge>>.
- Kołodko G., *Wędrujący świat*, Wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2008.
- Konończuk W., *Pomiędzy Unią Europejską a Rosją Problematyka migracji z Białorusi, Ukrainy i Mołdawii*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2005: <<https://www.batory.org.pl/doc/migracje.pdf>> [dostęp: 12 V 2023].
- Kubiak H., Slany K., *Migracje*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, kom. red. Z. Bokszański, H. Domański et al., t. 2, Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 245–245.
- Lakstygal I., Vergazova A., *Migracionnye uzhestochenija v Kazahstane mogut byt' vygodny Moskve*, „Vedomosti” [online], 18 I 2023 [dostęp: 20 X 2023]: <<https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2023/01/18/959489-migratsionnie-uzhestocheniya-kazahstane>>.
- Ministr jekonomiki Armenii: my dolzhny sdelat' vse dlja sohraneniya rabotajushchih v strane grazhdan RF*, Kommersant [online], 26 XII 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://www.kommersant.ru/doc/5747785>>.
- Money transfers*, National Bank of Georgia [online, dostęp: 20 V 2023]: <<https://nbg.gov.ge/en/page/money-transfers>>.
- Nacbank: infljacija – 20,3 procenta, glavnaja prichina – rost cen na produkty*, Radio Azattyk [online], 11 I 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://rus.azattyq.org/a/32218227.html>>.
- Nacional'nyj bank Kazahstana*, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.national-bank.kz/ru/news/press-relizy/rubrics/1701?page=1>>.

- Nas bol'she uehalo iz Rossii, chem ostalos'*, Idel Real [online], 13 IX 2022 [dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.idelreal.org/a/32023937.html>>.
- Opros: *Znachitel'naja chast' kazahstancsev podverzhena vlijaniju rossijskoj propagandy*, Demoscope [online], 7 IV 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://demos.kz/opros-znachitel'naja-chast-kazahstancsev-podverzhena-vlijaniju-rossijskoj-propagandy/>>.
- Panchenko T., *Zahlebnjotsja li Kazahstan v volne migrantov iz Rossii?*, Forbes [online], 20 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <https://forbes.kz/process/expertise/syedyat_li_rossiyane_nashu_edu/>.
- Parliament Georgia, [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://info.parliament.ge/file/1/MpQuestionContent/19959>>.
- Pizło W., *Studium przypadku jako metoda badawcza w naukach ekonomicznych*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2009, t. 11, z. 5, s. 246–251.
- Russia's war in Ukraine could raise poverty in Caucasus, Central Asia*, IMF Country Focus [online, dostęp: 12 V 2023]: <<https://content.govdelivery.com/accounts/USIMF/bulletins/33ab208>>.
- Russkie miliardy. Chto oni prinesli sosednim stranam*, istories [online], 12 I 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://istories.media/opinions/2023/01/12/russkie-miliardi-chto-oni-prinesli-sosednim-stranam/>>.
- Scott J., Marshall G., *A dictionary of sociology*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- Selizarova V., *Kuda uehali rossijane iz-za chastichnoj mobilizacii i chto planirujut delat' dal'she*, Forbes [online], 5 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.forbes.ru/svoi-biznes/478891-kuda-uehali-rossiane-iz-za-casticnoj-mobilizacii-i-cto-planiruut-delat-dal-se>>.
- Shashkina A., *Bolee 20 tysjach chelovek poluchili grazhdanstvo Kazahstana sh 2022 godu*, Kursiv [online], 14 X 2022 [dostęp: 20 II 2023]: <<https://kz.kursiv.media/2023-02-20/Insh-grazhdantstvo/>>.
- Smajl M., *Vid na zhitelstvo planirujut vydavat' investirovavshim 300 tysjach dollarov v Kazahstan*, Tengri News [online], 24 X 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/vid-jitelstvo-planiruyut-vyidavat-investirovavshim-300-481301/>.
- Statistika vneshnego sektora*, Central'nyj Bank Respubliki Armenija [online, dostęp: 12 III 2023]: <<https://www.cba.am/ru/SitePages/statexternalsector.aspx>>.
- „*Strane k bezhencam ne privykat*”. *Kak rossijane ustraivajutsja v Armenii i chto o nih dumajut mestnye zhiteli*, IdelReal [online], 1 III 2023 [dostęp: 23 X 2023]: <<https://www.idelreal.org/a/32294044.html>>.
- Terent'ev A., *Jekonomicheskie chudesa: kak rossijskaja jemigracija vlijaet na sosednie strany*, Forbes [online], 19 XI 2022 [dostęp: 10 III 2023]: <<https://www.forbes.ru/finansy/481301-ekonomiceskie-cudes-a-kak-rossijskaa-emigracia-vlijaet-na-sosednie-strany>>.
- Tokaev: Bolee 50 mezhdunarodnyh kompanij iz Rossii perebazirovalis' v Kazahstan*, Radio Azattyk [online], 19 X 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://rus.azattyq.org/a/32091376.html>>.

- Tokaev poruchil sozdat' uslovija dlja relokacii kompanij, ushedshih iz Rossii*, Tengri News [online], 14 VII 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-poruchil-sozdat-usloviya-relokatsii-kompaniy-473113/>.
- Włodarczyk M., *Problemy migracji zarobkowej w Azji Centralnej w ujęciu gospodarczym i społecznym*, „Wschodnioznawstwo” 2018, nr 12, s. 217–218.
- V Armenii predlagajut predostavljat' grazhdanstvo v obmen na investicii ot \$150 tys. – proekt*, News Armenia [online], 15 X 2022 [dostęp: 20 V 2023] <<https://newsarmenia.am/news/economy/v-armenii-predlagayut-predostavlyat-grazhdanstvo-v-obmen-na-investitsii-ot-150-tys-do-100-mln/>>.
- Valovoj regional'nyj produkt Respubliki Kazahstan (2022 g.)*, Bjuro Nacional'noj Statistiki Kazahstana [online], 28 IV 2023 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/publications/4959/>>.
- Vladimirskaia V., Bolee 100 kompanij iz Rossii hotjat relocirovat' v Kazahstan – Sagintaev*, KazTAG [online], 22 IX 2022 [dostęp: 20 V 2023]: <<https://kaztag.kz/ru/news/bolee-100-kompaniy-iz-rossii-khotyat-relotsirovat-v-kazahstan-sagintaev->>.
- Zaharova N., „Pri putinizme my zhit' ne soglasny”. Massovaja jemigracija IT-kadrov, Sibir'-Realii* [online], 21 IV 2022 [dostęp: 12 V 2023]: <<https://www.sibreal.org/a/massovaya-emigratsiya-it-kadrov/3179774.html>>.